

A MOHÁCSI CSATA (Sorsdöntő történelmi napok. 2.)

(Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975. 141. o., 10 t.)

Újszerű, bátor és ígéretesnek mutatkozó sorozat kiadására vállalkozott az Akadémiai Kiadó a „Sorsdöntő történelmi napok” egyes köteteinek közrebocsátásával. A szerzők viszonylag rövid terjedelemben, komplex történetírói módszerrel igyekeznek sokoldalúan bemutatni a magyar történelem egy-egy kiemelkedő eseményének előzményeit, lefolyását és következményeit. A tudományos igényvel készült, népszerűen megírt ismeretterjesztő sorozatban a hadtörténelem szükségsszerűen tekintélyes helyet kap, mivel egy-egy győztes vagy vesztes ütközet, egy háború kezdete vagy befejezése, valóban fontos történelmi sorsforduló lehet.

Ezt bizonyítja Szakály Ferenc jelen munkája is. A tehetséges fiatal szerző kitűnő érzékkel választotta meg témáját, s már előljáróban leszögezhetjük, bravúrosan, szinte lényeges hiba nélkül oldotta meg nem könnyű feladatát. Munkájában — írja a szerző — „nem csataképet fest. Néhol annál kevesebbet, néhol talán többet.” Arra törekszik, hogy bemutassa: a mohácsi vereség törvényszerűen következett be, a százados küzdelmek, a belső, strukturális és gazdasági nehézségek folytán eresztékeiben megroppant magyar államnak mindenképpen el kellett buknia a nála lényegesen erősebb török birodalom megújuló rohamaival szemben.

Mindezt marxista módon, a gazdasági, társadalmi, külpolitikai és — talán a kellenél kisebb teret szentelve — a katonai tényezők sokoldalú bemutatásával teszi. Különösen meggyőzőek gazdasági jellegű fejtegetései. Megalapítja — illetve kellően alátámasztva igazolja a kortársak feltevését — Magyarország önerejéből nem volt képes a török birodalom előretörésének meg-

állítására. A Mátyás uralkodása alatt kierőszakolt állami jövedelem néhány év alatt a korábbi negyed részére, alig 200 000 aranyforintra süllyedt, ami még a végvárrendszer fenntartását sem fedezte. De nemcsak a király, maga az ország is tőkeszegény volt, s ez eleve kilátástalanná tette, hogy erős, korszerű zsoldossereg védje a határokat.

Hasonlóan reménytelenné fordult hazánk külpolitikai helyzete is. E kérdés taglalásánál a szerző elismerésre méltó bátorsággal és tárgyilagosággal, meggyőzően cáfol két, a történettudományba és a közvéleménybe egyaránt beleivódott tévhitet: a „Magyarország a kereszténység védőbástyája” eszméjének századokon át ható hamis tudatát és a „török elleni védelemben közvetlenül érdekelt délkelet-európai népek összefogásának” a magyar marxista szakirodalomban is jelentkező gondolatát.

Szakály logikus érveléssel támasztja alá azt a megdönthetetlen igazságot, hogy Európa nagyhatalmainak többnyire nem feltétlenül állt érdekében az oszmán hatalom féken tartása (Franciaország és Velence), illetve amennyiben mégis erre törekedtek, mint a Habsburg-birodalom esetében látható, annyira mégsem tekintették fontosnak, hogy jelentős áldozatokat hozzanak hazánk függetlenségének megóvása érdekében.

Ugyancsak fikció, vagy legalábbis a problémák leegyszerűsítése a törökellenes akcióegység, érdekközösség keresése. Valamennyi érintett ország — Magyarország, Velence, Ausztria, Lengyelország, a balkáni államok stb. — más és más módon állt szembe a török fenyegetéssel, s ezeket egymástól is jelentős érdekkellentétek választották el. Hathatós együttműködésükre így csak

különleges alkalmakkor kerülhetett sor, mint a nikápolyi hadjárat (1396), vagy Hunyadi támadó hadjáratai idején.

Azzal is, úgy véljük, messzemenően egyet kell értenünk, amit a szerző a török—magyar viszony alakulásáról és lehetőségeiről állít. Könyvének befejező fejezetében Szakály helytálló érveket felsorakoztatva vitába száll mindazokkal, akik lehetségesnek tartották, hogy Magyarország, a török birodalomhoz csatlakozva, függetlensége időleges elvesztése árán, viszonylag békében fejlődhetett volna, sőt néhanyan, legutóbb *Perjés Géza* (Útszélre vetett ország. Budapest, 1975.) azt igyekeznek bizonyítani, hogy II. Szulejmánnak nem állt szándékában Magyarország meghódítása, s megelégedett volna valamiféle hűbéri kapcsolattal. Csak a Habsburg beavatkozás indokolta, teszik hozzá, hogy a török végül mégis Magyarország teljes megszállására törekedett.

Anélkül, hogy Szulejmán szubjektív szándékainak taglalásába bocsátkoznánk, igazat kell adnunk Szakály Ferencnek abban, hogy a török birodalom jellege megkövetelte a szultán számára, hogy a határokat minél messzebbre tolja előre, s ez az általános tendencia Magyarország vonatkozásában is érvényesült. S bármennyire is nem lehet rokonszenves számunkra, így Szakály számára sem, a Habsburg uralom, azzal is egyet kell értenünk, hogy „mindazoknak, akik a török által Közép-Európába hurcolt, az ittenitől évszázadokkal elmaradt gazdasági és társadalmi berendezkedés, az arra való lesüllyedés, a török uralommal együttjáró pusztulás ellen... tenni akartak, csakis a Habsburgok oldalán nyílt erre tér és lehetőség”.

Végezetül a számunkra leginkább érdekes hadtörténelmi problémákra kívánunk utalni. A kötet ilyen vonatkozásban is gazdag, számos új adat és új tudományos eredmény dicséri a szerző felkészültségét, bár előre meg kell jelezni, itt találtuk a legtöbb problematikus megállapítást is. Rendkívül

jó a végvárrendszer kialakulását és működését elemző fejezet. Plasztikusan írja le a szerző a két déli védővonal — Klisz (Clissa), Jajca, Szabács, Nándorfehérvár (Belgrád), Szörény (Turnu Severin), illetve Bihács, Banja Luka, Pétervárad, Temesvár — létrejöttét Zsigmond 1426-os tatai szerződésétől Jajca és Szabács megszerzéséig, s rámutat arra, amíg ez a végvárrendszer fennállt, a török nem hódíthatta meg az országot. Ugyancsak szemléletes és sok új adatot tartalmazó leírást ad az első védővonal felszámolását (1521—1526) követő évekről, megállapítva, hogy az új védővonal sem erejénél, sem helyzeténél fogva már nem nyújthatott szilárd támaszt. Azt is helyesen szögezi le a szerző, hogy a végvárrendszer csak akkor funkcionálhatott megfelelően, ha erős mozgó sereg állt mögötte. Ez 1494 — a fekete sereg felszámolása — után már nem volt meg, így az egyes várak többnyire magukra hagyatva szenvedték el a gyakori török ostromokat.

A magyar hadseregszervezés általános kérdéseiről szólva a szerző jogosan hangsúlyozza: sem a korszerűtlen nemesi felkelés, sem „a honvéd jobbagy” nem oldhatta meg a problémákat, mivel katonai szempontból egyik katonai elem sem közelítette meg a kor európai hadseregeinek színvonalát. A megoldást a zsoldosok jelentették volna, ezek felfogadására azonban hiányoztak az anyagi előfeltételek.

Kitűnőek a nemesség és a jobbagyság helyzetéről és katonai teljesítő-képességéről adott rövid, frappáns vázlatok; a szerző szemléletesen mutatja be, milyen ellentmondás állt a nemesség tényleges katonai értéke, helyesebben értéktelensége, illetve ama igénye között, hogy adómentessége fejében mintegy monopolizálja a katonai szolgálat privilégiumát. Azt is helyesen látja a szerző, hogy a nemesség katonáskodó része, mely Burgio pápai követ szavaival élve „az urak zsoldjában a végeken hadakozik”, mennyire elszakadt a királyi hatalom-

tól, s csak akkor harcol az ország érdekében, ha ezt ura is jónak látja.

A honvédó paraszt című fejezetben is fontos megállapításokat találhatunk. Szűcs Jenő, Barta Gábor és a szerző ugyanis számos új adatot tártak fel a Dózsa-mozgalom történetével kapcsolatban, s úgy látszik sikerült eltüntetni a parasztháború leverése és a mohácsi csatavesztés közé tett mesterséges egyenlőségjelet: az 1526-os vereség nem abból fakadt ugyanis, hogy a parasztságot lefegyverezték, s kizárták az ország védelméből. A lefegyverzés egyfelől nem is következett be — erre maga a munka is hoz meggyőző adatokat —, másfelől a katonailag csekély harcértékű, csak szűkebb pátriájáért fegyvert fogó paraszti tömeg nem oldhatta volna meg a országvédelem problémáját.

A hadtörténelmi jellegű fejezetek olvasása során azonban óhatatlanul hiányérzet támad az olvasóban. A szerző gazdaságtörténelmi indíttatásánál fogva ezekben a részekben is a gazdasági és társadalmi szempontokat emeli ki elsősorban, s bár itt, mint már erre bőven utaltunk is, értékes és helytálló megállapításokat mond, a sajtós katonai problémák elmélyültebb kibontását sajnálatosan mellőzi. Kevés és semmitmondó a török hadseregről írt néhány oldal, az olvasó ebből nem értheti meg milyen hatalmas, ám egyben sebezhető erőt képviselt a XVI. század első felének oszmán hadereje. Hasonlóan keveset tudunk meg a hadművészet, hadseregszervezés és haditechnika egykorú általános problémáiról is.

Mindezek a hiányosságok a legszembetűnőbbben éppen a mohácsi csata leírásánál jutnak érvényre, amely sem terjedelmét, sem tartalmát tekintve nem kielégítő, s nem éri el a mű többi részének színvonalát. Szinte teljesen hiányzik az ütközet hadművészeti értékelése, a vezetők intézkedéseinek bírálata, nem világosak a csata egyes mozzanatai sem (például a második magyar lépcső szerepe, a magyar gyalogság tevékenysége, vagy a török fel-

vonulási nehézségei stb.). Ezek az oldalakon a szerző semmi újat vagy figyelemreméltót nem állít, megmarad a korábbi hadtörténelmi irodalom eredményeinek többé-kevésbé sikeres visszaadásánál.

A jelen ismertető terjedelmi korlátai nem teszik lehetővé, hogy bővebben foglalkozzunk a mohácsi csata kérdéseivel, ezért csupán két olyan problémára kívánunk utalni, amelyet a szerző is felvet. Az egyikre nem tud válaszolni, a másikra adott válaszával viszont nem tudunk egyetérteni.

Első kérdés: miért a mohácsi síkot választotta a magyar sereg a csata színhelyéül? A szerző tudtán kívül talán megadja a választ: „a magyar sereg mindenféleképpen túl akart lenni az erőpróbán”. A magyar sereg vezetőinek ugyanis az lehetett a logikus, bár vitatható helyességű álláspontja, hogy döntő csatában kell diadalmaskodni az oszmánok felett, mert az ország nem bírja a fokozódó török nyomást. Következésképpen a drávai átkelés után, amelyet amúgy sem tudtak megakadályozni, az első, lovasscátára alkalmas helyen meg kell ütközni. Megjegyezzük, a Karasica vonala erre semmiképpen sem lehetett alkalmas, s tartása azzal a veszéllyel is járt, hogy a török egyszerűen megkerüli, s csapdába ejti az egész magyar hadsereget.

A mohácsi sík ellenben nagyon is alkalmas volt lovasharc megvívására, s két előnnyel is járt: itt akkor támadhatták meg a török sereget, amikor az a dombokról leereszkedve még nem bontakozhatott ki, s nem érvényesíthette túlerejét (ez meg is történt a csata első szakaszában, noha nem kellő erővel hajtották végre, s így a támadás nem is hozhatott döntő sikert), másfelől minél kisebb területet kívántak átengedni a felvonuló oszmánok pusztításainak. A döntés tehát megmagyarázható, akkor is, ha mint ezt magunk is hangsúlyozzuk, stratégiaileg jobb megoldást is választhattak volna.

A másik kérdés a török és magyar

sereg minőségi összehasonlítása. Véleményünk szerint, hasonló sereglétszámok esetén, az európai típusú, tehát a magyar sereg fölényben volt az oszmánokkal szemben. A csatadöntő elemek, nehézlövasság és -gyalogság terén ugyanis az oszmánok határozott hátrányban voltak, s mint a mohácsi csata előkészületei és lefolyása is mutatják, problémát okozott a török vezetésnek a magyar lovasság rohamának elhárítása. Ha a cseh gyalogság csapatai beérkeznek és a magyar nehézlövasság is erősödik néhány ezer fővel, nézetünk szerint, reális esély lett volna a győzelemre. Ennek az sem mond ellent, hogy a könnyűlovasságban a török határozottan fölénybe került a magyarokkal szemben. Ez azonban nem volt csatadöntő fegyvernem, s legfeljebb a teljes vereséget, illetve az üldözést akadályozhatta volna meg.

Úgy véljük, a munka minden olvasója egyetért velünk abban, hogy Szakály Ferenc, a korszerű, komplex módszer helyes alkalmazásával, maradandó értékű, kitűnően megírt könyvvel gazdagította a magyar marxista történettudományt. Bátran nyúlt vitás kérdésekhez, ezeket világosan, meggyőző okfejtéssel tárta az olvasó elé, elősegítve ezzel, hogy számos, gyakran századokon át élő tévhitet oszlasson el.

Befejezésül meg kell dicsérenünk a kiadó és a nyomda gondos és szép munkáját, a kitűnően válogatott illusztrációs anyagot, az olvasók további tájékozódását elősegítő bibliográfiai apparátust is. Mindez növeli a mű értékét, s hozzájárul ahhoz, hogy Szakály Ferenc új munkája megérdemelt sikert arasson mind a szakma, mind az olvasóközönség táborában.

Rázsó Gyula

A HÁBORÚK ÉS A HADMŰVÉSZET TÖRTÉNETE

(Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1975. 515 o., 56 vázlat)

A szakemberek és a hadügyi-hadművészeti kérdések iránt érdeklődő olvasók egyaránt örömmel vehetik kézbe a szovjet hadtudomány neves szakértői közös munkájának magyar nyelvű fordítását. A szerkesztő bizottság (elnöke I. H. Bagramjan, a Szovjetunió marsallja) és a nagyszámú szerzői kollektíva (vezetője Sz. Sz. Lotockij altábornagy, docens) munkájának értékét elsősorban az adja, hogy az egyes szerzők alkotó módon értékelik a múlt tapasztalatait, ezeket korszerű szerkezeti felépítésben, érdekesen és színesen tárják elénk.

A bevezetőben a háborúk és a hadművészet történetének tárgyát és a fejlődés törvényszerűségeit elemzik. Utalnak arra, hogy nem egyforma részletességgel tárgyalják a történelem valamennyi háborúját, hadműveletét, ütközetét és harcát, hanem csak azokat emelik ki, amelyekben a küzde-

lem új formái és módjai születtek, vagy a már meglévők tökéletesedtek.

Az első részben az egyes társadalmi-gazdasági formációk — vagyis a rabszolgalátató kor, a feudalizmus, a kapitalizmus és az imperializmus — keretei közötti hadművészetet tárgyalják. Korszakonként vázolják a társadalmi-gazdasági viszonyokat, a hadseregek fegyverzetét, szervezetét és kiegészítését, a hadászat és harcászat fejlődésének állomásait.

A második részben áttekintést adnak a szovjet fegyveres erők és a szovjet hadművészet kialakulásáról és fejlődéséről a polgárháború és az intervenció, valamint a két világháború közötti időszakban. Bemutatják ugyanakkor a főbb kapitalista államok fegyveres erőit és hadművészetét is a második világháború küszöbén és a második világháború első időszakában.

A szerzők a harmadik részre — a